

УДК 351.746.1

Вадим Собко

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР

Фахова підготовка офіцерів-прикордонників означає не лише засвоєння науково-теоретичних і науково-практичних знань, але й використання досвіду пошуково-творчої діяльності. З урахуванням думки, що спеціаліст – це особистість, яка володіє визначеним обсягом знань, умінь і навичок, отриманих у результаті підготовки, і яка здатна реалізувати ці знання при виконанні завдань відповідно до професійного призначення, особливо актуальною є вимога щодо розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. У свою чергу комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, який зумовлює розвиток професійної компетентності сучасного спеціаліста, складається з соціально-економічних, соціально-психологічних, навчально-освітніх, службових та інших чинників.

Результати аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури свідчать, що різноманітні аспекти проблеми фахової підготовки, формування і розвитку компетентності майбутніх офіцерів у сфері їх професійної діяльності висвітлені у працях О. Барабанщикова, Т. Бунєєва, І. Грязнова, О. Діденка, А. Лігоцького, О. Пономаренка, А. Радванського, Ю. Сердюка, В. Ягупова та багатьох інших дослідників. Питання щодо застосування ігрових технологій у навчанні в середній і вищій школі розглядаються у працях І. Бежа, О. Вербицького, О. Дубасенюк, І. Коротяєвої, В. Лозової, О. Глузмана, І. Рейнарда, Л. Романишиної, М. Ярмаченка. Ідеї впровадження елементів гри у процес педагогічної практики військових кадрів знайшли своє відображення у працях військових учених О. Анцупова, О. Діденка, Є. Потапчука, І. Почечаліна, О. Усачек, О. Торічного. Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у зазначених вище та інших наукових дослідженнях, були враховані нами при розробці моделі розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор.

Метою статті є обґрунтування моделі розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор.

Моделювання є одним із теоретичних методів наукового дослідження, який характеризується як відтворення характеристик деякого

об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для його вивчення. Цей інший об'єкт називається моделлю [6, с. 57].

На думку Т. Ваколук, складовими моделі мають бути орієнтовна, виконавча і контролююча частини. В орієнтовній частині моделі в узагальненому вигляді подається основна ідея змісту і вказуються її основні позиції. Виконавча частина – основна. Її зміст, як правило, складається із суттєво нової інформації, яку повинні засвоїти курсанти. Вона розкриває й ілюструє шляхи вирішення проблеми, демонструє процес заданих перетворень. Контролююча частина моделі призначена для визначення ступеня відповідності всіх попередніх перетворень інформації за зразком (ідеальним або матеріальним). З її допомогою здійснюється необхідна корекція як в орієнтувальній, так і у виконавчій частинах [2, с. 107].

Модель створюється, вивчається, завдяки чому можна отримати нові знання про об'єкт-оригінал. Відтак модель потрібна для того, щоб: зрозуміти, як влаштований конкретний об'єкт, яка його структура, основні властивості, закони розвитку і взаємодії з навколишнім світом; навчитися управляти об'єктом або процесом і визначити якнайкращі способи управління за заданих умов, мети і критеріїв; прогнозувати прямі та непрямі наслідки реалізації заданих способів і форм дії на об'єкт.

Модель виконує свою функцію у процесі пізнання лише завдяки тому значенню, яке вона одержує як заміна досліджуваного об'єкта. Модель оригіналу конкретизується як співвіднесення деяких властивостей і відносин моделі, що безпосередньо цікавлять дослідника за властивостями і відносинами оригіналу. У зв'язку з цим під оригіналом слід розуміти не цілісний об'єкт у його якісно-кількісній специфіці, у всьому багатстві його різноманітних властивостей, зв'язків і відносин, а лише деякий обмежений комплекс цих властивостей, зв'язків, відносин, саме тих, які безпосередньо цікавлять дослідника. Моделлю в цьому випадку, як зазначає О. Миропольська, вважається відповідно не весь цілісний об'єкт, який заміщає оригінал у процесі дослідження, але лише той комплекс властивостей, зв'язків і відносин цього об'єкта, який схожий із відповідним комплексом, званим оригіналом [6, с. 59]. З цього приводу К. Баханов слушно зауважує, що модель навчання – це загальна схема або план діяльності педагога при здійсненні навчального процесу. Основу цієї схеми, на його думку, складає переважаюча діяльність учнів, яку організує, вибудовує вчитель. Частіше моделі будуються навколо методу навчання, переважно з групи методів стимулювання пізнавальної діяльності учнів (гра, дискусія тощо) [1, с. 112].

На думку дослідників [1; 2; 4; 6], по-перше, модель виступає як існуючий навчально-виховний комплекс, який коригується та вдосконалюється

на основі вимог практики; по-друге, вимоги практики знаходять своє відображення у даних щодо практичної діяльності спеціалістів, їхніх професійних якостей, тенденцій розвитку галузі їхньої діяльності тощо.

Отже, у педагогічному дослідженні модель відображає систему елементів, які відтворюють різні сторони педагогічного процесу. У нашому випадку моделювання дозволяє вивчити складові елементи процесу розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор.

В. Лєсков вважає, що виміру будь-якого явища повинно передувати глибоке його вивчення на якісному рівні. Результатом цього вивчення повинна бути побудова ідеалізованої моделі аналізованого явища або процесу. Велика складність, взаємопов'язаність, багатofакторність, сильна мінливість об'єктів вивчення визначає специфіку психологічної науки і сильно утрудняє моделювання її явищ. Проте ми повністю погоджуємося з думкою, що етап моделювання необхідний, бо саме на цьому етапі визначається ціль дослідження, виділяються основні умови, у яких відбувається саме дослідження, чинники, що визначають основний вплив на обрану ціль дослідження при відповідних умовах проведення цього дослідження, тощо [4, с. 90].

Для обґрунтування моделі розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор було використано основні принципи, які ґрунтуються на розумінні ділової гри як імітації професійної діяльності не на основі пояснення або показу зразка (як це, зазвичай, робиться при використанні неігрових методів навчання), а на основі орієнтації на умови оточуючої дійсності, реальних життєвих ситуацій. Ділова гра є динамічною моделлю функціонування професійної діяльності офіцерів-прикордонників. Відтак, метод моделювання в розвитку їх професійної компетентності у фаховій підготовці припускає використання моделей професійної діяльності. У їх основі лежить гра. З одного боку, моделювання як процес відтворення об'єкта вивчення (в конкретному випадку коли таким об'єктом виступає діяльність) приводить до свого результату – до подібності цієї діяльності. З іншого боку, це відображення діяльності, тобто здійснення її подібності під час гри. Особливу цінність для нас являє гра, яка заміщає справжню професійну діяльність та вдосконалення процесу проведення ділових ігор.

Моделлю є умовний образ якого-небудь об'єкта, що зберігає з приблизною точністю його основні характеристики, компоненти і складові частини об'єкта, їх зв'язки і відношення. Таким чином, моделювання або процес створення моделі дозволяє фіксувати найбільш значущі ознаки і характеристики як самого об'єкта, так і його складових.

Процес моделювання дозволяє не лише створити абстрактний або матеріальний об'єкт, але й освоїти процес його створення, вловити зв'язки між складовими компонентами моделі. Організація послідовних упорядкованих дій, спрямованих на створення моделі, приводить до формування загальних схем дій і є методом навчання. Крім того, сама модель є формою наочності, яка дозволяє подолати недоступне і незрозуміле.

Обґрунтовуючи модель розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор, ми враховували те, що моделювання педагогічної дійсності в умовах професійного навчання вимагає визнання умовності ситуації, а також що значущими можуть бути лише ті параметри моделі, які достатньою мірою відповідають ознакам подібності або аналогії. Гра, будучи одним із видів діяльності людини, володіє суттєвою відмінною особливістю – це імітація реальних ситуацій, відтворення відносин, форм людської діяльності в умовних ситуаціях. Гра володіє і яскраво вираженою двоплановістю. З одного боку, гравець виконує реальні дії, вирішує реальні завдання, що часто вимагають нестандартного підходу, з іншого боку, частина діяльності носить умовний характер, яка дозволяє частково відвернутися від реальної ситуації, дещо понизити вплив відповідальності на результат.

А. Макаренко писав: “Є ще один важливий метод – гра... треба насамперед сказати, що між грою і роботою немає такої великої різниці, як дехто думає... У кожній хорошій грі є, насамперед, робоче зусилля думки... Дехто вважає, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а у грі її немає. Це неправильно: у грі є така ж велика відповідальність, як у роботі, – звичайно, у грі хорошій, правильній...” [5, с. 367–368].

З огляду на зазначене, ми вважаємо, що використання ігрового моделювання в навчанні офіцерів-прикордонників можливе при дотриманні таких умов: слухачі повинні бути ознайомлені з реальним предметом або ситуацією, структурою і принципами їх організації; повинні бути роз'яснені ігрові правила виконання завдання; можливе візуальне ознайомлення з варіантами виконання завдання; творчі можливості визначені в межах навчального завдання.

Учасники гри орієнтуються на її умови, правила й інші складові її узагальненої моделі, причому структурні компоненти гри можуть виявлятися у будь-якій грі більшою чи меншою мірою залежно від умов застосування гри. Виникає потреба теорії до практики гри в новій категорії, яка б символізувала зручну для застосування модель як орієнтир у процесі побудови нових і вдосконалення існуючих ділових ігор.

Досліджуючи ділову гру як засіб розвитку пізнавального та професійного інтересів студентів, І. Коротяєва доводить, що “її сутність полягає в на-

ступному: ділова гра розглядається як представник контекстного навчання, за якого засвоєння знань, формування вмінь і навичок немов покладені в основу професійної діяльності, що представлена в навчанні у певній модельній формі” [3, с. 29]. Ми погоджуємося з такою позицією і враховуємо її при розробці моделі розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор.

Науково-педагогічна і методична література містить багато визначень поняття “ділова гра”, але єдиного підходу немає. О. Вербицький зазначає, що в найширшому значенні “ділова гра” може бути визначена як знакова модель професійної діяльності, контекст якої задається знаковими засобами – за допомогою мови моделювання, імітації та зв’язків, включаючи природну мову [7]. У визначенні поняття “ділова гра” О. Козлова виділяє таку її якість, як прийняття рішень [7].

Зрозуміло, що характерною рисою ділової гри є моделювання учасниками змісту гри і процесу тієї або іншої майбутньої професійної діяльності та системи їхніх відносин усередині заданої моделі конкретного курсантського колективу.

Аналіз практики використання ігор у навчально-виховному процесі військових навчальних закладів дозволяє виділити такі характерні тенденції: використання елементів гри у структурі різноманітних видів занять із метою активізації курсантів; проведення педагогічної гри впродовж одного-двох занять із визначеної теми відповідно до визначених раніше дидактичних цілей; проведення тривалої за часом педагогічної гри в інтересах реалізації завдань розвитку і навчання учасників на базі спеціально обладнаних ігрових центрів.

З наукових позицій здійснюється обґрунтування ефективності ділових ігор, що розглядаються як зразок застосування інноваційних аспектів у розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників. Є розробки, які характеризують потенційні можливості ігрового процесу, його можливу структуру (О. Торічний, Є. Потапчук).

На думку В. Мірошніченка, більша кількість професійних поразок зумовлена відсутністю навичок у побудові власної професійної моделі. Рівень професійної зрілості залежить від здатності педагога реалізувати на методологічному рівні стратегічний шлях: від духовно-прогностичного цілепокладання через структурну побудову системи знань до організації отримання кінцевого результату [7]. Ділова гра дає можливість кожному її учаснику виявити свої здібності та придатність до професійної діяльності.

Виділення структурних компонентів моделі розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор дозволило нам розділити її на такі блоки: цільовий

(мета, завдання, принципи та функції реалізації), змістовний (педагогічні умови, зміст роботи керівництва групою), науково-методичний (форми організації діяльності, методи), аналітично-результативний (компетентності, рівні сформованості, методика коригування, кінцевий результат).

Отже, моделювання дозволяє фіксувати найбільш важливі ознаки і характеристики як самого об'єкта, так і його складових. Водночас, процес створення моделі дозволяє не лише створити абстрактний або матеріальний об'єкт, але і засвоїти процес його створення, вловити зв'язки між складовими компонентами моделі. Організація послідовних, упорядкованих дій, спрямованих на створення моделі, приводить до формування загальних схем дій і є методом навчання, що дозволяє вивчити складові елементи процесу розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор. Крім того, сама модель є формою наочності, яка дозволяє подолати незрозуміле. Перспективним напрямом дослідження є деталізація структури розробленої моделі, створення і впровадження в навчальний процес аналогічних моделей розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням інших активних методів навчання.

1. *Баханов К. О.* Організація особистісно орієнтованого навчання: порадник молодого вчителя історії / *Баханов Костянтин Олексійович*. — Х. : Основа, 2008. — 159 с.
2. *Ваколюк Т. В.* Педагогічні умови інтенсивного навчання іноземної мови курсантів-прикордонників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / *Тетяна Володимирівна Ваколюк*. — Хмельницький, 2003. — 199 с.
3. *Коротяева И. Б.* Деловая игра как средство развития познавательных и профессиональных интересов студентов педагогического вуза : дис. канд. пед. наук / *И. Б. Коротяева*. — К., 1989. — 186 с.
4. *Лесков В. О.* Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів воєнних конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психол. наук : спец. 17.00.09 "Психологія діяльності в особливих умовах" / *В. О. Лесков*. — Хмельницький, 2008. — 20 с.
5. *Макаренко А. С.* Гра // *Макаренко А. С.* Твори : в 7-ми т. — К., 1954. — Т. 4. — 524 с.
6. *Миропольська О. В.* Формування професійної компетентності фахівців митних органів в умовах службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / *Миропольська Оксана Василівна*. — Хмельницький, 2009. — 219 с.
7. *Мірошніченко В. І.* Педагогічна гра у змісті професійної підготовки курсантів / *В. І. Мірошніченко* // Вісник Житомирського педагогічного університету. — Житомир, 2005. — Вип. 24. — С. 102—105.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2013

В. Собко

**Модель развития профессиональной компетентности
офицеров-пограничников в профессиональной подготовке
путем применения деловых игр**

В статье представлено обоснование модели развития профессиональной компетентности офицеров-пограничников в профессиональной подготовке с применением деловых игр. Выделение структурных компонентов модели развития профессиональной компетентности офицеров-пограничников в профессиональной подготовке с применением деловых игр позволило автору разделить ее на такие блоки: целевой (цель, задачи, принципы, функции реализации), содержательный (педагогические условия, содержание работы руководства игрой), научно-методический (формы организации деятельности, методы), аналитически-результативный (компетентности, уровни сформированности, методика коррекции, конечный результат).

Ключевые слова: офицеры-пограничники, профессиональная компетентность, деловая игра, профессиональная подготовка, модель.

V. Sobko

**Substantiation of the Model of Professional Competence Development
of Border Guard Officers in Professional Training
Using Business Games**

The article proposes the substantiation of the model of professional competence development of border guard officers in professional training using business games. Isolation of the structural components of the model of professional competence of border guard officers in professional training using business games allowed the author to divide it into the following components: target (goal, objectives, principles and functions of realization), meaningful (pedagogical terms, the contents of the leadership of the game), scientific methodological (forms of activity organization, methods), analytical and effective (competences, levels of formation, methods of adjustment, the final result).

Key words: border guard officers, professional competence, business game, professional training, model.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент Ю. С. Красильник